

zeiden tot hun buurman: „Waarschuw me als je wat ziet”. En toen zij een half uur gewandeld hadden, zagen ze, dat hij de hoed van het hoofd nam . . . en in zijn hoed een kleine boodschap deed. De jongens aan het wijzen, aan het beweging maken, dat de secondant het zou merken. Op 29 mei brengt prof. Wimmers op verzoek van de vader Karel weg tot Bostel. Op 30 mei zendt de prefect een lijstje voor adresverandering van diegenen, „qui ne sont pas revenus à Paques” naar het gemeentehuis in Kerkrade, waarop te elfder ure nog de naam Alberdingk is bijgevoegd. Karel’s Rolducse tijd, waaraan wij zijn tweede roman danken, is hiermee geëindigd. Hij is dan nog geen 14 jaar.

Een kijkje op de schrijftafel van Van Deysel leert ons dat hij bij de samenstelling van het boek zeer nauwkeurig is te werk gegaan. Zo legde hij lange lijsten aan van leraren en leerlingen die hij te Rolduc had gekend. Waarschijnlijk al schrijvend heeft hij achter de namen de pseudoniemen gevoegd, naargelang hij de personen voor de compositie

van het boek nodig had, zodat wij nu met zekerheid het grote getal personen kunnen identificeren. Door de vriendelijkheid van de heer Harry G. M. Prick te Vaals was ik in de gelegenheid deze lijsten te raadplegen; een kopie er van berust nu in het archief van Rolduc. De auteur blijkt over een uitstekend geheugen te beschikken; tien jaar na zijn afscheid schrijft hij van de een en dertig priesters, met opvoeding en onderwijs belast, er 29 uit zijn geheugen op.²⁴⁾ Dat bij de schrijfwijze der namen fouten zijn ingeslopen, mag niemand verwonderen: ook nu zal nauwelijks een leerling in staat zijn de namen der magistri korrekt te schrijven, ofschoon hij ze dagelijks hoort. We missen de toen reeds oudere leraar J. Deutz, later deken van Kerkrade, op Rolduc van 1855-1883. Een leraar Mulder is in die tijd onbekend; bedoeld is de reeds eerder genoemde Louis Janssen, de „Louike” van het oproer. Dat de heer Ch. Marres aan zijn geheugen ontsnapt is, laat zich verklaren door de positie welke deze in Karels tijd innam: regent van de school voor onderwijzers, in welke functie hij met de overige leerlingen wel weinig in aanraking kwam.

Bij lange na niet alle leraren komen voor in het boek; slechts zij die in de jongensherinnering geassocieerd waren met bepaalde situaties en gebeurtenissen, welke in het verhaal pasten. De vaderlijke vriend van Karel, gedurende het eerste jaar zijn geestelijke leidsman, treedt in het boek op onder zijn eigen naam, de anderen verbergen hun identiteit achter een schuilnaam. Gaan we nu over tot die schuilnamen, dan kunnen we daarin onmogelijk een systeem ontdekken; men kan veilig aannemen dat er geen principieel bijvoorzien is. Soms kiest de schrijver bestaande namen, zoals Vonk, Jager, Piet Dirks; een andere keer schept zijn fantasie de vreemde vormen Mirmee, Kis, Seesta. De namen Jongske en Roos²⁵⁾ kunnen duiden op uiterlijke kenmerken, terwijl Wemming en Lente berusten op klankassociatie. Een vrij simpele omzetting veroorlooft hij zich bij de hem sympathieke prof. Timmermans, die zoals we zagen voorkomt als Metselaar(ke).

Volgens zijn aard en in overeenstemming met de heersende literaire stroming verliest de auteur zich vaak in uitbundige beschrijvingen, onoverzichtelijk van zinsbouw, die voor de gewone romanlezer dit boek tot geen plezierige lektuur maken. Ook de vroegere superieuren van Thijm ontsnappen niet

²⁴⁾ Voorts worden vermeld de lekenleraren J. Knitel (sinds 1843 leraar aan de normaalschool), Ch. Gibbels, onderwijzer, P. Vermeulen, leraar Nederl. aan de h.b.s.; in het boek komt enkel voor H. J. Hanöver, „de pianomeester, vet-gekamd haar, gouden bril tegen geschoren gezicht van strakke wat-mof-je-oogen” (misschien is dit de leraar Mans uit de lijsten). Ook enige niet-Rolduciërs slaan op de lijst o.a. de Kapelaan van de St. Lambertus te Kerkrade: Van Wersch, en bisschop Paredis van Roermond die bij de prijsuitdelingen gewoonlijk tegenwoordig was. Niet noemt hij Mgr. J. Th. Laurent, titulair-bisschop van Chersonese, die Karel op 8 maart 1877 vormde.

²⁵⁾ Deze schuilnamen zoekt men vergeefs in de personenlijsten. Het pseudoniem Janian komt in het boek voor als benaming voor een filosoof.

²⁶⁾ Bedoeld is Piet van de Goor, leraar vanaf 1868; samen met een kollega „de eersten die de „paep-sche stouticheit” bezaten om zich aan een middelbaar examen bloot te stellen. In hetzelfde jaar behaalden beide akte middelb. Frans en Nederlands” (R.J. 1923, 63). Deze vakken doceerde hij op de eerste plaats, aanvankelijk te Rolduc, later aan de kweekschool te Echt. Gest. in 1923.

²⁷⁾ M. Billekens, na 1888 pastoor te Broekhuizen-vorst.

²⁸⁾ F. X. H. Ramakers, die op Rolduc enkel disciplinaire functies verricht heeft, eerst als studie-prefekt, daarna als Préfect de surveillance. Straffe handhaver van de orde, zonder veel fantasie, met wie Karel heel wat in aanraking zal zijn geweest.

²⁹⁾ Lamb. van de Winkel, doctor in de theologie, later pastoor in Nederweert, en pastoor-deken te Venlo.

aan deze beschrijvingslust, die met welbehagen hun lichamelijke eigenaardigheden in bouw, beweging en kleur etaleert. Deze observatie is beoefend als iets dat op zichzelf waarde heeft en Van Deyssel gelegenheid geeft zijn taalvermogen bot te vieren. Zij zijn onder zijn pen tot schertsbeelden geworden, die hij met weinig piëteitvolle woordkeuze, vergelijkingen en beelden „te lijf gaat”. Dat hij de persoon duidelijk en juist voor ogen had, kunnen oude foto’s ons leren. Daarbij blijft het dan ook; de tegenspelers van Willem Tiessen zijn nergens tot dieper leven gekomen. Het lijkt ons dan ook begrijpelijk dat onze voorgangers gechoqueerd werden bij het aanschouwen van hun karikaturen. Soms kan men als verklaring van deze handelwijze laten gelden dat de beschrijving is ingegeven door de situatie waarin Willem of de gemeenschap zich bevindt. Zo is het plezierige samenspannen van de cinquième en de overmoedige heldendaad van Willem de aanleiding tot de ongunstige schildering van prof. Geerling²⁶) en het noemen van diens bijnaam Piet-Suf; de stemming van verzet voor de opstand der horde en Willems vernedering vindt haar weerspie-

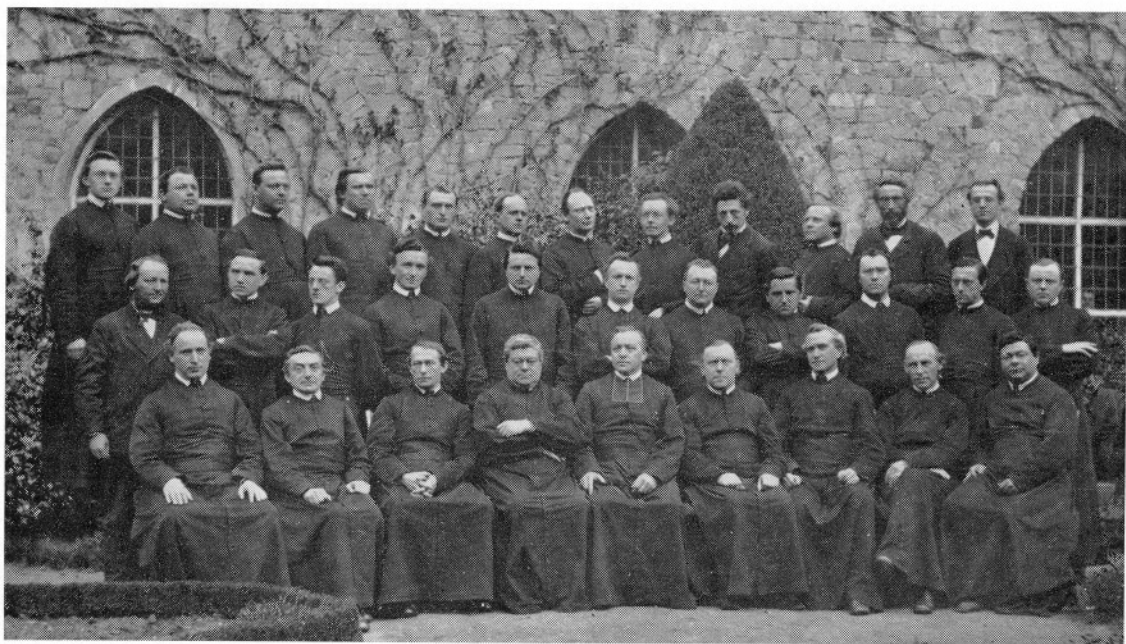
geling in de lachwekkende beschrijving van Jongske²⁷) en Louike. Dan blijven echter nog genoeg onaangename schilderijen over, waaraan het gemis aan positieve instelling en enig ressentiment van de oudere Van Deyssel debet zijn. Zo b.v. de doorlopend eenzijdige beschrijving van de handhaver van orde, de prefekt²⁸):

Een professor kwam nu in de zaal, het hoofd van spie-gewoonten naar-voren gegroeid, mager en onverschillig als een pachter, koud en bedaard met zijn langzamen gang.

Van de provisor²⁹) heet het:

De provisor kwam binnen, het hoofd waggelkinnend op den buikzak, met kalm-beleefde gezegdetjes uit zijn goedige vet. . . . en, log, koeyig, moederig, de provisor . . .

Direkteur van het gesticht is „Meneer Stigge”, voor wie de jongens de bijnaam „de zwarte” hebben. Men herkent in hem dir. W. Everts, „de grote directeur in de eerste eeuw van Rolduc’s derde bestaan” (F. Sassen, Rolduc 1843-1943, pag. 55). Er is veel over hem geschreven; de historie noemt hem: vooruitziend leider, begaafd docent, stuwer van het

Beneden: L. v. d. Winkel, F. Neujean, Fr. Ramakers, P. Slits, Dir. W. Everts, B. Pothast, J. Janssen, E. Deutz, G. Slits. Midden: Ch. Gibbels, H. Claessen, H. Reighard, P. Wimmers, Ch. Marres, E. Menten, E. Moubis, H. Systemans, J. Thissen, L. Janssens, P. v. d. Goor. Boven: J. Bloem, M. Billekens, P. Jaspar, Fr. Spijkers, P. Rutten, J. Geenen, J. Lienaerts, A. Brouwers, P. Vermeulen, J. Timmermans, J. Knittel, H. Hanöver. (De latere directeur R. Corten ontbreekt, om ons onbekende reden).

onderwijs, bouwmeester van Rolduc, hersteller en handhaver van orde en regelmaat. Paus en koning erkenden zijn verdiensten door onderscheidingen. Hem heeft Van Deyssel altijd met respect getekend; naar leefwijze en omgang in het leven van zijn vader³⁰, naar karakter in Gedenkschriften en naar zijn voorkomen en optreden in De Kleine Republiek (men zie de aanhalingen in R.J. 1952). Zelf heeft de directeur zich een onvergetelijk monument van trouwe vriendschap en vaderlijke zorg geschapen in de talrijke brieven aan J. A. Alb. Thijm. Na zijn benoeming tot hoofd van het instituut in 1868 stond hij „zijn klas“, de rethorica, waar hij met fijne smaak klassieke en moderne letterkunde onderwees, af aan een opvolger, maar vond nog de tijd om een wens van de oude Thijm te vervullen: de Geschiedenis der Nederlandsche Letteren (1869) uit te geven. Gelegenheidsdichter van Nederlandse en Franse verzen, mogen wij nu de lof van paater Jan Thijm overdreven vinden, die nog in 1890 schrijft: „uwe muze draagt hare zestig jaren met al de frischheid eener twintig-jarige,“ en meer waarde hechten aan het oordeel van de literator Van Deyssel: „als letterkundige was deze heer Everts overigens geheel zonder beteekeenis“; ons genoeft het dat hij als letterkundig pedagoog voor veel katholieke scholen in den lande grote betekenis heeft gehad. Het boek beleefde 6 drukken en werd gedurende 40 jaren gebruikt.

Verschillende oud-studenten hebben woorden van hoogachting neergeschreven voor prof. Jean Janssen. Allen roemen zijn fijne beschaving; „het type van een keurige Franse abbé in de gunstigste zin“³¹), die grote zorg aan de dag legde om de hoogste klassen in te leiden in de Latijnse klassieken; niet een beslist goed docent, maar iemand die in persoonlijke omgang eerbied en liefde af-

dwong. Frans Erens noemt hem een weloverwogen spreker volgens de regels der retorica en spreekt zelfs de mening uit dat in 1868 de professoren liever de „lange Janssen“ op de post van directeur hadden gezien³²). De keuze van deze ernstige en wijze priester tot leidsman en biechtvader kan de kleine jongen gesuggereerd zijn door zijn vader, die Mhr. Janssen persoonlijk kende en hem herhaaldelijk door middel van de directeur liet groeten. Hij bleef Karels vriend tot december 1876 toen de bisschop hem benoemde tot pastoor te Sevenum. Daar heeft Karel na zijn Rolducse tijd hem nog vaker bezocht³³). Bij een van die gelegenheden hield de pastoor het preekje over de Tenhemelopneming van Maria, dat Van Deyssel fijnzinnig naverfelt in de bundel Kleinigheden (Maastricht 1926). Reeds aanstonds na Willem komt op Rolduc wordt de basis gelegd van deze vriendschap.

In de gebedszaal was de professor alleen; mager-recht-lang, zilvergrijze krulkuif, zilvergrijze haarwringen in den nek, zilvergrijs gezicht met rooyerig neuspuntje, kleine oogjes, dunne breede mond. Willem knielend in zijn plaats, ging hij tot bij hem, en zei zachtjes vriendelijk in 't Fransch, en, Willem niet-verstaand, in het boekerige hollandsch van Limburgers:

— Kunt ge hier al goed slape, ja?

Willem van ja meneer, en hij:

— Ik ben professor Jansen, ik heb uw broeders Herman en Anton³⁴) hier ook goed gekend. Zij zullen u weleens verteld hebben van de lange Jansen. Dat is mijn bijnaam. De directeur heeft mij gezegd dat gij mij tot biechtvader kiest. Dat is zoo, niet waar?

— Ja meneer.

— Goed, goed, dan moet ge heden of morgen in de rekreatie na het dinee maar eens bij mij komen, dan zullen wij daar eens over spreken, ja? Mijn kamer is numero twee.

Die middag gaat Willem.

De lange Jansen, gemeenzaam en gemakkelijk, afgeëigenkamerd van het koele gezag tot vaderige vervriending, wijsarmde en spreekmondde van zitten-gaan, en hij, op de kanapee, naast en hoog, grijs-wijs, vet-poeyerig-vriendig.

Willem krijgt een sigaar, die hem een hoestbui bezorgt, en de professor schenkt twee glazen wijn in, om de nieuwelings op zijn gemak te stellen. En dat hij daarin slaagt, blijkt wel uit de gevoelens van de kleine jongen,

³⁰) J. A. Alberdingk Thijm, door A.J., Amsterdam 1893.

³¹) Zegt de latere Vondelkenner J. Sterck (R.J. 1929, 54 en 1937, 97).

³²) R.J. 1924, 58.

³³) Vgl. Roeping 1952, pag. 290, waar foutievelijk Louis Janssen staat. J. Janssen werd in 1887 pastoor-deken van Gennep, waar hij reeds na enkele maanden overleed.

³⁴) De eerste is Jan Alb. Thijm, de latere Jezuïet, student te Rolduc van 1859 tot 1865; hij doorliep er het Nederl. instituut, kreeg intussen Latijnse les van de directeur en volgde daarna de filosofie. De tweede, Frank Thijm, was op Rolduc van '66-'69 student van het Nederlands instituut.

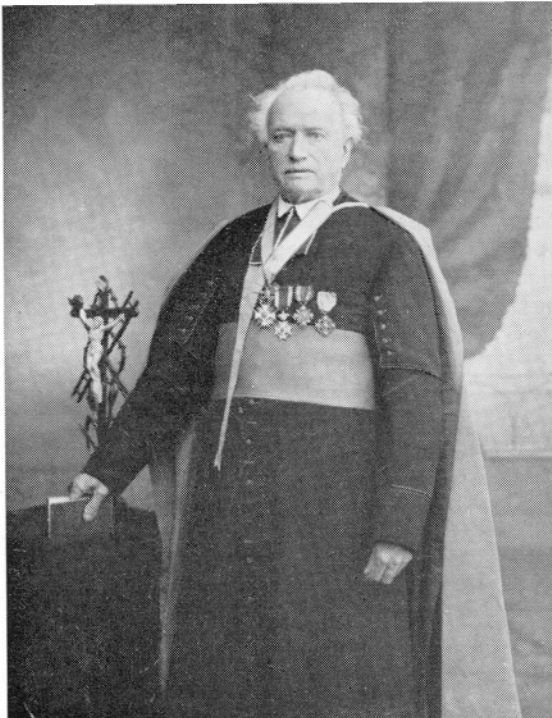
als hij de kamer verlaat: „weggebroken uit deze vaderige vriendschap, weinig en alleen in de koel-strengte gangen en trappen”. Zo als zo vaak in het boek is er ook hier iets dat detoneert: het insisterend en suggererend vragen naar zijn vriendjes van vroeger. De keuze van enkel dit detail — zo het op waarheid berust — zonder kontekst is ergerlijk; eenzelfde lachwekkende keuze doet hij ook bij de biechtvermaningen ³⁵⁾.

Na de grote vakantie van 1877 verzoekt de directeur prof. Wimmers (in het boek Wemming), Karel een speciale leiding te geven, aangezien zijn gedrag dat noodzakelijk maakte. Deze was in het schooljaar daarvoor hoofdleraar van de vijfde Latijnse geweest en had als zodanig veel contact gehad met de student.

Professer Wemming, bijgenaamd het serpent, was een valsche man als hij driftig werd, maar anders gemeenzaam en prettig. Hij droeg schuin krulhaar in een pyramide-kuifje boven op zijn hoofd... en gaf les met zijn wereldsch gemak, zijn korte snelle stem, zijn aangename spoedig-tevredenheid, en zijn frissche lijdzaamheid bij kleine stiltebreuken, die alleen overging in schelle vermaning als er jongens héél erg onoplettend waren.

De zondagse deklamatie in de studiezaal was aan hem toevertrouwd; de jongens oefenden op zijn kamer, „die op het karree uitzag”, hun Franse voordracht — enkel bij prijsuitdelingen werden ook Nederlandse verzen voorgedragen. Hij was leraar-Duits op de h.b.s. Het sisteem van vakleraren kende Rolduc toentertijd niet; men maakte zich meestal een vak eigen door zelfstudie of door het volgen, tijdelijk, van universitaire colleges. Ook onder Everts kwam hierin verandering. De hoofdleraar gaf naast één hoofdvak (in het geval Wemming Latijn) nog een of meer bijvakken, waaronder meestal Godsdienst. Wimmers werd na een 19-jarig verblijf op Rolduc in 1890 directeur in Venlo, dan pastoor in Horn en deken in Heerlen. Hij stierf in Duitsland.

Het is niet lichtvaardig in de scherpe beoordelingen op pag. 155 een voorspel te zien van wat Van Deyssel nog op 60-jarige leeftijd hooghartig-sollend zou schrijven over een zekere professor A. (Gedenkschriften 147). Bedoeld is Mgr. Dr. J. H. E. Menten, pastoor-deken van Maastricht, Kanunnik van het bisdom, geheim-kamerheer en protonotarius-apostolicus van Z. H. de Paus. De bedoelde passage luidt:

MGR. DR. J. ERNEST H. MENTEN (1834—1920) zoals hij was in 1919 als deken te Maastricht.

Professer Lente, die zich met pronkige majesteit bewoog in kalm armbewegen, edelmanachtig in zijn vlekkeloozen toog en de reinste manchetjes van alle professoren. Hij was de man van godsdienstige staetsie, 't minst gemeenzaam van allen... ³⁶⁾

Dertig jaar later ontmoet de schrijver hem bij een of andere plechtige gelegenheid in Noord-Holland. De, overigens ongevaarlijke, ijdelheid die hij in deze vorstelijke figuur

³⁵⁾ Het is hier misschien de plaats te wijzen op enkele fouten die de auteur maakt bij de godsdienstige beschrijvingen en die Gerard Brom (Alfons Ariëns, deel I, Amsterdam 1940) uitbuit voor een fel-polemisch betoog. Zijn biechtvader legt hij de woorden in de mond: „de apostel Paulus zegt: de leugen is des duivels oorkussen”. Op een feestdag van een martelaar draagt prof. Dirks een kasuifel groen met goud. De directeur zegt bij het communie-uitreiken met een dubbele fout: pax Domini sit semper fibicum. Brom's toon lijkt ons hier te scherp. Men kan passages aanhalen, waaruit Van Deyssels kennis van de godsdienst blijkt. Ik herinner aan de klare samenvatting van het mysterie van Gods geboorte en aan de nauwkeurige kennis van de voorbereidingen tot de H. Mis. Veel meer dient men te betreuren dat de beschrijving der geestelijke handelingen zo weinig eerbiedig geschiedt, uit gebrek aan geloof.

³⁶⁾ Nog onder een andere schuilnaam komt hij terloops voor in het boek, n.l. als de plechtige prof. Van Hooyen.

dan konstateert, ontlokt hem nog bij het schrijven van zijn gedenkschriften een tirade, die herinnert aan de heftigste scheldkritieken van zijn jeugd. „Ongelofelijk van pose”, zo heet het dan, „meest brutale ijdelheid”, „de ijdelheid is de als ware het de gestalte parelende omruischende voldoening over eigen voortreffelijkheid”.

Een aanmerkelijk aantal heren treedt in het boek slechts terloops op. Daar is allereerst prof. Masters, de jonggestorven P. H. Jaspar (op Rolduc van '68 tot '79, het jaar van zijn dood), hoofdleraar, tevens docent van Latijn in het eerste jaar³⁷⁾. Prof. B. A. Pothast geeft zang en Nederlandse taal, zeker geen hoofdvak in die tijd. Verderop in het boek komt hij voor als prof. Kis „met vuilen toog en lange haren, de groote muzikman, die zelf dirigeerde bij feesten”, de komponist van het lied: *c'est le mois de Marie*³⁸⁾. Dan is er nog prof. Vonk, „een mager professertje met een brilletje tegen het kleine platkrul-hoofdje aan”, waarin we gemakkelijk A. F. H. Reighard herkennen³⁹⁾. Hij doceert Aardrijkskunde en is een der getuigen van Willems vlijtbegin op het einde van het eerste schooljaar. Wij zijn er zeker van dat hij het is die de eerste les heeft bij de nieuwelingen, hun plaatsen geeft en de lesorde dikteert. Willems angst beheerst de visie op deze kleine professor:

Toen de professor, kronkelig aanschouderend, mager, met een bleek en zwart hoofd om de hevig spiegelbollende bruine oogen als zware stukjes glas één met de bril, de barret op zijn hoofd. Hij stond voor de klas als een slangduivel, de neus opkronkelend boven den wegtrekkenden mond, het bleeke schonkhoofd boven het zwarte

kleed als de dood in de rouw over zichzelf.

Zonder de lijsten zou het onmogelijk zijn de identiteit van enige personen vast te stellen, omdat de aanduidingen te schriel en te onpersoonlijk zijn; het is ondenkbaar dat zij zich zelf hebben herkend. Prof. Seesta (H. H. J. Systemans, als jonge surveillant in 1874 op Rolduc gekomen), die bij de brand de al te ijverige jongelui aan de kerkdeur tegenhoudt; de kleine prof. Jager (J. H. S. Geenen, in de omgang Geeneke) die lijfstraffen toepast; prof. Mirmee, vriend van de Poganoffs (ook een schuilnaam), met wie bedoeld is de h.b.s.-leraar F. A. H. Moubis (1859-1883); J. H. Claessen, in het boek Gerritsen, komt Willem tegen, als hij in hotel Hochstenbach in Kerkrade vader en moeder mag bezoeken (op Rolduc van 1868 af tot 1890). Waarschijnlijk ondervindt menigeen wrevel bij het lezen van de uitgebreide passage waarin Van Deyssel het eerste misdienen van Willem beschrijft. De zenuwspanning voor het nieuwe en de angst voor fouten doden in de jongen alle godsdienstige aandoening; de H. Mis van „de oude Piet”, Piet Dirks⁴⁰⁾, wordt hem een vreemd beleven, waaraan het geloof part noch deel heeft. Men kan dus verwachten een observatie van de heilige ceremoniën als van een nietszeggend gebeuren, een tot in het belachelijke exageren van bijkomstigheden. Nu, dat krijgen we dan ook. Ik wil tot begrip van het boek u enkele aanhalingen niet besparen.

Hij had zijn kraak-wit, wijd-gemouwd, stijf geplooid mishemd al aan over zijn toog, en de filosoof, die de koster van de kerk was, trok het hemd in zware afzwabberingen over het midden-gordel-witte koord, den ouden Piet boeserend en om het groote lijf bukkend en hurkend als een beeldhouwer om zijn beeld Onder de sombere ruimte stond de oude Piet als een beer-mensch, in het grijs van zijn hoofd en het groen van zijn lijf, dik, koel, gauw en zonder vervoering, grommend zijn gewoonte-mis achter het achterhoofd terwijl Verhaage het kasuïel boven piets kuiten ophield als de priester eerst de hostie en dan de kelk boven zich uithield. Elders heet het van het uitgestelde Sacrament: „het Hoogwaardig stond daar als een groote kostbare horlogestandaard met witte wijzerplaat zonder cijfers en wijzers”.

Dit mag wel volstaan. Kan men zich vergissen, wanneer men zegt dat de spot van de latere, onkerkelijke auteur onmiskenbaar is?

³⁷⁾ „het hoofd en de handen bibberend, bibberend, héél-even al-door, van een inwendige kwaal”.

³⁸⁾ Men zie over deze merkwaardige figuur R.J. 1926. Hij is de schrijver van de reeds vaker geciteerde annalen. Hij was op Rolduc van 1848-1899, zij het de laatste jaren rustend, zich geheel wijgend aan het komponeren en uitschrijven van muziek.

³⁹⁾ Als bijzonderheid zij nog vermeld dat deze tezamen met kollega Brouwers Karel in 1883, het wereldtentoonstellingsjaar, te Amsterdam bezochten. Hij neemt de twee bezoekers mee naar de kunstenaars-kroeg Mille Colonne op het Rembrandtsplein, „tot intieme bevreemding mijner kennissen uit de Amsterdamsche theater- en journalistiek-wereld”. Waarschijnlijk niet minder van de 2 Limburgse priesters!

⁴⁰⁾ Pierre J. Slits, sinds 1843 leraar te Rolduc. Met welbehagen noemt hij nog als 60-jarige zijn bijnaam (de knol). Hij stierf in 1883.

Het blijft intussen een apert gebrek aan fijn-gevoeligheid dat hij ons dit niet bespaarde. De koele precisie is hier ergerlijk oneerbiedig.

Buiten De Kleine Republiek en het hoofdstuk uit Gedenkschriften heeft Van Deyssel nog een keer Rolducse toestanden tot onderwerp van een geschrift gekozen. Het is het oudste dat wij kennen. De auteur — toen nog Karel Alb. Thijm — schreef het vlak voor zijn zestiende verjaardag, in juli of augustus 1880, twee jaar na zijn afscheid van Rolduc. Door bemiddeling van de Heer Harry G. M. Prick mocht ik dit fragment uit de nalatenschap van de schrijver ontvangen en publiceren.

Het zou voorbarig zijn uit het bestaan van dit dokument, dat uit twee heterogene delen bestaat, tot de conclusie te komen dat de jongen toen reeds met het plan rondliep, zijn jeugdervaringen op kostschool te boek te stellen. Enige andere bedoeling dan die van schrijfproeve zal men er niet aan mogen toekennen. Men moet het beoordelen als een schoolopstel, ook stilistisch. De stijl verdraagt nog niet de latere woordkunstenaar; de kracht van deze subjektieve mens lag alteminst in zulk een objectieve verhandeling. De jongensachtige inhoud doet vermoeden dat hij nog niet ontgroeid is aan de inter-naatsmentaliteit; hij romantiseert de inbreuk op het reglement onder invloed van avonturenromans. Ervaring ligt aan deze regels ten grondslag. Dat hij er zelf niet in geslaagd is onopgemerkt te blijven bij zijn uitstapjes, kan ons Everts' brief van 7 april 1878 leren. Toch dient erkend: „Hij is zoo slim, zoo behendig in die dingen, dat men hem nooit genoeg bewaken kan”. (R.J. 1952).

Het „loopen” naar Herzogenrath.

„Die zich zonder permissie van het terrein van Rolduc verwijderd,” heette het in de statuten, „keert er nooit weder terug”. Daar het nu niet tot de plezierigste levensvoorvallen behoort, om van een kostschool weggejaagd te worden, zoo moet men, indien men het plan heeft opgevat naar Herzogenrath te loopen, wel goed overleggen, eer men dat doet, wel goed het voor en tegen overwegen en alteminst overijld te werk werk gaan. Als men niet zeker is, om zoo te zeggen dat het plan slagen zal, moet men het maar liever niet ondernemen. Want het weggejaagd

worden, van een kostschool, doet heel veel nadeel aan den naam van een jongen, al is de zaak, in zich zelf dan ook zoo erg niet; want de menschen redeneeren niet, maar als zij hooren dat een jongen van een kostschool is weggejaagd, zeggen zij doodeenvoudig: „best! die jongen zal ik voortaan antipathie toedragen en ik zal hem door mijne kinderen, die eertijds zijne vrienden waren, laten schuwen”. En of die jongen dan weggejaagd is om dat hij eens eventjes een paar pond chocolade in Herzogenrath is gaan kopen of dat hij weggejaagd is, om onzedelikheden tegen de natuur, dat komt er niet op aan, evenmin of hij nog aanleg voor verbetering heeft of niet. Weggejaagd is weggejaagd en 't is een schande om weggejaagd te worden! en daarmee uit.

Daar men nu zonder de menschen niet leven kan en het dus goed is om de menschen op zijn hand te hebben, moet men, bij zoo iets, waar zooveel op 't spel staat zeer voorzichtig wezen. Als men dan zelf het plan heeft gemaakt te gaan en er niet door een ander voor verzocht is geworden, dan moet men zich eerst afvragen, welk doel men beoogt. Men kan ten eerste voor doel hebben om alleen maar te gaan, om het reglement te dwarsboomen; dat doel vind ik zoo afzichtelijk, dat ik daar maar niet over spreken zal, want 't is onzinnig en 't komt ook slechts zeer zelden voor, dat iemand zoo'n doel heeft. 2e kan men voor doel hebben te gaan om eens het genot van een avondwandeling buiten de muren te hebben en uit avontuurlijke; dit doel nu vind ik ook zeer dwaas en onbeduidend. 3e kan men voor doel hebben om eenige inkopen te gaan doen, meestal eet- of drinkwaren, daar handel in te drijven, of ze zelf te genieten. 4e kan men beoogen eene partij te gaan houden om een pot te verteeren, of waarom dan ook. In geval no. 3 het doel is, zal men te kiezen hebben: alleen te gaan, of niet alleen te gaan.

Kiest men het eerste, dan zal men te zorgen hebben: 1e dat men aan **niemand**, wien dan ook, zelfs niet zijnen besten vriend zijn plan kenbaar make, voor het uitgevoerd is.

2e dat men er slechts aan denke in den vroegen morgen — voor twaalfen, en dat men zich na twaalfen met dingen bezig houde, die diepen indruk maken, en ijverig werken, zoo dat de morgengedachten

tot den volgenden morgen gebannen blijven, uit vrees voor hardop droomen.

3e dat men zich twee à drie weken te voren evenals de meeste anderen gedragde; maar men zorge er voor vooral niet in een excentrieke vroomheid te vervallen en de schijnheilige te spelen om zodoende geen kwaad vermoeden op te wekken, want dat heeft een zeer ongewenscht uitwerksel, want daardoor vestigt men juist de aandacht op zich en dan denken de surveillanten: die houdt zich zoo vroom om ons te misleiden, dus laten wij goed op hem letten!

4e dat men veel geld bij zich hebbe.

5e dat men goed met alle wegen en onwegen en doortochten en kreupelbosschen van den omtrek bekend zij, alsook met alle manieren waarop men ongemerkt in en uit het gebouw kan geraken.

6e dat men voorzien zij van alle mogelijke breek- en ontsluitwerktuigen, die zonder leven werken.

7e dat men goede vrienden zij met die knechten, welke men zou kunnen ontmoeten, en die ons kennen.

8e dat men kleedingstukken en schoenen aan hebbe die niet knellen of te nauw zijn of op welke andere wijze dan ook het snel voortbewegen beletten, dat die kleedingstukken donker van kleur zijn en dat men alles wat men wits of lichts aan heeft, met donker goed bedekke.

9e dat men over een geruime tijd kunne beschikken, al heeft men die ook, strikt genomen, niet nodig, want men kan nooit weten, wat er gebeurt.

10e dat het avond of nacht en dus donker zij.

11e dat men een goed en klaar antwoord klaar hebbe, in 't geval de afwezigheid bemerkt is geworden.

12e dat men niet geagiteerd zij, maar al zijne gedachten goed bij elkaar houde.

13e dat men ruime zakken of andere bergplaatsen aan zich hebbe, om 't geen men koopt te bergen.

14e dat men vooraf goed wete in welken winkel men gaan zal, dat men wete die menschen te kunnen vertrouwen en dat men zich vooraf met die menschen op onmerkbare wijze verstaan hebbe.

15e dat men het eenzaamste pad kieze.

16e dat men zich onkenbaar make en goed eenen anderen tongval aannemen kunne.

17e dat men een dolk of ander geen gerucht makend verdedigingswapen bij zich hebbe.

18e dat men kunne klimmen en springen, en nog voor zeer vele dingen meer, te veel om hier op te noemen.

Veertien dagen voor de groote vakantie van 1877 of liever 3 à 4 weken daarvoor, liep ik met De Moll, Schumacher en De Bont. Lambeek liep met Cramer en Thijssen; doch juist hadden deze drie het bevel gekregen van elkaar te gaan. In de recreatie van 10—10½ 's morgens liep ik met Schumacher in de groote studiezaal over de lessenaars heen en weêr en 't was bij die gelegenheid, dat hij mij vroeg of ik er niets tegen zou hebben, zoo wij tot aan de grote vakantie Lambeek in onze „compagnie” opnamen⁴¹⁾. Ik zeide van neen en wij kwamen met ons vieren op de cour bijeen, waar Lambeek zijn plechtig intreden hield. Hij was nauwelijks een seconde in onze compagnie of het was half elf en „en silence” begaven wij ons naar de klassen. Dans la récréation de l'après-dîner de 1 à 2¼ heures, j'étais seul avec Lambeek à la cour; il en profita pour me demander of ik, evenals wij vroeger gedaan hadden, met hem in 't geheim wilde gaan rooken. Ik zeide van ja. Of ik met hem in de wijnkelder en overal heen wilde gaan. Ik zeide van ja. De Moll, Schumacher, De Bont en ik kropen heel dikwijls, vooral 's avonds, in de dichte, doch niet zeer hoge kastanjeboomen, maar zonder ooit te rooken. Schumacher, De Bont en ik, wij aten 's avonds melk in de „infirmierie” en hadden zoo eerder gedaan als de anderen. Na 't souper gingen wij even naar de Kerk en daarna kropen wij, daar toch niemand ons zag en de cour geheel en al leeg was, in een kastanjeboom, waar dan naderhand De Moll bij ons kwam. Daar installeerden wij ons dan als in eene woning en maakten een soort van stoelen van takken en blaaren, lazen kranten of spraken met elkaar en amuseerden ons, vooral wanneer allen onder ons doorliepen en niemand ons zag.

⁴¹⁾ Dit is de club die in het latere boek voorkomt onder de schuilnamen: Hoeffel, Waaymans, De Blauw en Daniël de Vrij. De volgende gebeurtenis zal later uitgewerkt worden tot het z.g. Bomen-Roken.

Rekapitulieren we en verzamelen we de in het voorafgaande her en der verspreid lig-

gende gegevens. Tot op grote hoogte kan men De Kleine Republiek een historisch document noemen over het Rolduc van 1875—1878. Dit geldt zowel voor de topografie van gebouwen, lokaliteiten en omgeving, alsook voor de algemene gang van zaken in het internaat. Van de optredende personen, leraren en jongens, is niemand gefingeerd. Die gebeurtenissen welke de communautiteit betreffen, behoren gedeeltelijk tot de traditie van het instituut, gedeeltelijk zijn zij historisch te bewijzen, en omwille van de juistheid in dezen zijn we geneigd ook de belevenissen der individuen als waar te beschouwen. Niemand zal echter de vraag bevestigend willen beantwoorden of daarmee een getrouw beeld wordt gegeven van het Katholieke opvoedings- en onderwijsinstituut; het gemis van een bredere en diepere kijk is te apert. Bij deze gerichtheid op het uiterlijk komt nog dat de schrijver zich beperkt tot tafereelen uit het leven der jongens, in hun verhouding tot elkaar en tot de superieuren. Daarbij heeft hij de steer deerlijk vertekend; te zeer immers valt de aandacht op negatieve factoren: verzet, ruwheid, ruzie, ontduiking van reglement en ongeoorloofde omgang; de keuze geschiedt van uit een a priori: te laten zien hoe het internaatleven de jongen volstrekt onbevredigd liet. Ik haast me hieraan toe te voegen dat men daarnaast momenten van klein geluk en plichtsvervulling vermeld vindt en de religieuze gebruiken van het huis. Maar de onvoldaanheid kleurt ook hier de lucht grijs, met zwarte vegen. Slechts de 4 zelfstandige verhalen welke het eerste deel besluiten, maken de meest natuurlijke en aanvaardbare indruk, zowel wat de psyche van de hoofdpersoon als wat de tekening der omgeving betreft.

Komen wij nu tot de twee overige delen, die in nauwer kontakt staan met elkaar, dan blijkt dat de aandacht van de auteur hier allereerst uitgaat naar het karakter van de jongen, dat ons in tafereelen wordt geopenbaard. Fr. Erens⁴²⁾ houdt er aan vast dat de schrijver bedoelde een beeld te scheppen van het kostschoolleven, maar de doelstelling niet verwezenlijkte doordat hij de liefdesgeschiedenis, een „uitzonderingstoestand en iets bijkomstigs“, een brede behandeling gaf dan men in het mozaiek van tafereelen mocht verwachten. Kennelijk wist hij er geen raad mee en onderkende hij de bedoeling van Van Deyssel niet. Wij hebben reeds gezegd dat de Kleine Republiek juist in de latere delen het karakter krijgt van een roman.

Het was niet de bedoeling een kroniek te leveren van zijn Rolducse tijd; de vrijheden in de chronologie der gebeurtenissen wijzen daar reeds op. Ook is de keuze van voorvallen subjektief: het zou gemakkelijk vallen aan de hand van de archieven een opsomming te geven van in een internaat belangrijke voorvallen die wij niet vermeld vinden. Verder constateert men dat het boek als biografie van de gedragingen van de student niet af is; het eindigt plotseling, de laatste maanden van Karels verblijf ontbreken. Hoe meer wij het einde naderen, des te eenzijdiger wordt ook de rol van de gemeenschap; zij moet de begeleidende akkoorden verschaffen bij de ontwikkeling van de student.

Dit alles wijst er op, dat de auteur een doel voor ogen had. De bijzondere vriendschap is zeker het culminatiepunt — hetgeen Erens niet wilde aanvaarden — door de betekenis die de schrijver er aan hecht. Zij is bedoeld als het hoogtepunt in de ontwikkeling die zich in Willem Tiessen voltrokken heeft, het uiteindelijk doorbreken van een nieuwe mentaliteit. Van Deyssel zelf heeft de inhoud van het boek als volgt gekarakteriseerd (Roeping 1952, pag. 289): „Die voorafgaande deelen met hun plaatsen van verschillende hoedanigheden binnen hun algemeenen aard, zijn gelijk een neutrale, grijze lucht boven winterboomen tot dat, met de Bizondere Vriendschap, bloei en zonneschijn er in doorbreken“. Dit sterkt ons in de mening dat de „liefde“ het hoogtepunt is, als een bevrijding gevoeld werd en een gehele ommekeer in Willems leven teweeg bracht. Dit in strikte zin op Karel van toepassing te achten is voorbarig. De constructie houdt een beperking in. Een bredere kijk op het nog onvolgroeide karakter van de 13-jarige bieden ons de wijze en humane brieven van zijn directeur. Ook zou het onjuist zijn voor hem te laten gelden de radikale konsekwenties die de ommekeer voor zijn alter ego heeft. Een definitieve wending in zijn leven betekent hij niet; wel kan men opmerken dat in de mentaliteit, zoals wij die in ons overzicht beschreven hebben, de in het boek niet-vermelde gebeurtenissen der laatste maanden en zijn verwijdering vervat liggen.

Wij hebben reeds gewag gemaakt van de onbarmhartige beschrijvingen van de pries-

⁴²⁾ Fr. Erens: Willem en Jaapje, De Gids jrg. 88 (1924) pag. 435.

ter-leraren. Men kan niet ontkennen dat ze doorlopend kleinerend zijn, ook waar de situatie het niet vereist. Dat dit de houding van Karel zou zijn geweest, lijkt ons, gezien zijn werkelijk gedrag gedurende lange tijd onaannemelijk. Moet men hier niet laten gelden de bedoeling van de schrijver, het milieu tot een kleurloze gevangenis te degraderen, waaruit de hoofdpersoon zich bevrijdt? Maar als men opmerkt dat zelfs de huisvriend Everts de romanfiguur vreemd blijft en dat hij noch Willems andere vrienden onder de heren aan des schrijvers koude opmerkzaamheid ontsnappen, dan ligt de veronderstelling na van een onaangenaam superioriteitsgevoel bij de oud-student.

Wij hoeven niet te ontkennen dat de kleine jongen incidenteel de gevoelens heeft gehad die het contact met het godsdienstige bij Willem wekt. De normale godsdienstbeleving vindt men in het boek niet; wel worden religieuze gebeurtenissen vermeld. De algemene bedoeling van het boek en Van Deysel's voorliefde voor gechargeerde tekening hebben ook hier tot eenzijdigheid geleid. Zeker kan men in de koude naturalistische beschrijvingen en de spottende toon de schrijver zelf terug vinden. Wij gaven er

reeds voorbeelden van, men kan er nog bijvoegen het gesol met de biechtspiegel.

Resumerend kan men zeggen dat De Kleine Republiek een volstrekt juist beeld geeft van het uiterlijk, de gebeurtenissen uit het leven en gedragingen van Karel Thijm; met enkele restricties kan men zelfs het beeld van het innerlijk, dat de schrijver schetst in het algemeen voor Karel aanvaarden.

Wij zouden de auteur onrecht doen zo wij nalieten de prijzende woorden aan te halen welke hij in zijn ouderdom aan het séjour de son enfance wijdde.

Rolduc was een prachtoord. Voor iemand die zelden of nooit bergen gezien heeft . . een voortdurend verblijf in een oude abdij, afzonderlijk gelegen in een gebergte

Van zoo een verblijf te Rolduc, van de orgelmuziek onder de zeer oude en steeds aanwezige, oud-geele, in hun eenvoud aandoenlijke kerkgewelven, van de geheele teedere en plechtige kerkatmosfeer, dragen de kostschoolleerlingen voor het geheele leven de herinnering mede — van die orgelmuziek en dien zang, terwijl, dáár vóór de oogen, in de zoo mooi om te zien zijnde zinrijke gewaden, de godsdienst wordt verricht!

Mijn gedachte verwijlt van de Rolducsche dingen het liefst bij de kerk en bij de natuur. Ik denk het liefst aan de kerk, aan de speelplaats, aan de groote, algemeene wandelingen buiten het gestichtsgebied, en aan het „bosquet” of „boske”, het bij Rolduc behorende bosch buiten de speelplaatspoort op de berghelling, waar de vier vijvers in vier elkaâr opvolgende étages naast elkaâr lagen.

Wie Gedenkschriften leest, zal opmerken dat er in wezen niets veranderd is; ook nu zijn het weer de natuur en de stemming welke hij zich met waardering herinnert. Een enkele keer hoort men een dieper geluid:

Iets moois, iets om te binninnen lijkt mij de positie van Directeur van zulk een instelling. Al die jongens, bij het bestuur van wier opvoeding hij vóór-zit, zullen over tien, over twintig jaar de mannen zijn, die het menschen-leven uitmaken, aanvoeren, voort-planten in de verschillende streken van Nederland.

Daalt hij ook hier af in bijzonderheden, over zijn vroegere leraren, dan klinkt weer de superieure toon van iemand die zich heeft vrijgemaakt van de bindingen zijner jeugd.